

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Groene scheuten in het Midden-Oosten

Het Midden-Oosten komt er in de beeldvorming niet al te florissant van af. De negatieve verhalen overheersen: conflicten, religieus extremisme, beroerde economische en sociale ontwikkelingen en autoritaire regimes. Christendemocraten willen voortdurend zoeken naar de kracht van samenlevingen. Een te eenzijdige, negatieve blik miskent de diversiteit en de dynamiek van landen in het Midden-Oosten.

door Pieter Jan Dijkman

Hoofdredacteur van *Christen Democratische Verkenningen*.

INDRUKWEKKEND. EEN DOORBRAAK. Een historische rede. Opiniemakers en politiek commentatoren hadden een jaar geleden veel lof voor de rede van Barack Obama, aan de universiteit van Caïro, over het Midden-Oosten.

Een grotere handreiking was inderdaad bijna niet denkbaar. Obama hield een vurig pleidooi voor een ‘nieuw begin’ in een verstoorde relatie tussen het Westen en het Midden-Oosten. Hier sprak de Amerikaanse president. Hij citeerde drie verzen uit de ‘Holy Koran’, vertelde over de islamitische wortels van zijn vader. Hij verhaalde uitvoerig over wat de islam had bijgedragen aan de beschaving wereldwijd. En ja, de islam heeft een traditie van tolerantie, zo zei hij. Als kind had hij dat in Indonesië al gezien; hoe christenen in een land met een islamitische meerderheid vrij waren om hun geloof te belijden.

Obama appelleerde aan de rijke traditie die het Midden-Oosten kent. Niet ten onrechte. Het gebied heeft om verschillende redenen altijd een zeer belangrijke rol gespeeld op het wereldtoneel. Geografisch: het Midden-Oosten ligt op het kruispunt van Europa, Azië en Afrika, en alleen al om die reden vervulde het vaak een economische en culturele brugfunctie

tussen de drie continenten. Religieus: het gebied geldt als de bakermat van de drie monotheïstische godsdiensten. Het jodendom, het christendom en de islam hebben er hun heilige plaatsen. Cultureel: lange tijd gold het Midden-Oosten als een hoogontwikkelde cultuur die veel uitheemse invloeden opnam en wetenschappelijke kennis van de oude Grieken doorgaf en verrijkte. Economisch: nog altijd wordt er ruim dertig procent van de wereldolieproductie opgepompt.

De Amerikaanse president kreeg een staande ovatie, daar in Conferentiezaal van de universiteit van Caïro. Arabische media toonden zich ingenomen met de wijze waarop hij zijn respect voor hun geloof en cultuur tot uitdrukking bracht. Natuurlijk was er de twijfel of deze speech wel echt de voorbode was van een nieuw tijdperk. Maar één winstpunt was er: Obama had zich ten minste gekeerd tegen het polariserende model van de botsing tussen beschavingen, en de indeling van de wereld in de as van het kwaad en de goeden. Alleen op die manier, vanuit een besef van gelijkwaardigheid en wederzijds respect, zou een dialoog met het islamitische Midden-Oosten mogelijk zijn.

UITZONDERINGSPOSITIE

In verscheidene westerse media werd Obama's speech met een zekere meewarigheid ontvangen. De islam als bron van beschaving? In de Arabische wereld delven de pragmatisten het onderspit tegenover een extremistische meerderheid, somberde *Der Spiegel*. De pragmatisten schudden Washingtons uitgestrekte hand, maar de extremisten zullen die hand willen afhakken. De pragmatisten willen nog wel onderhandelen, maar die 'anderen' zullen bommen bouwen.¹ Hoezo beschaving? Hoezo de islam als een tolerante religie?

De reacties sloten aan bij het heersende beeld van het Midden-Oosten. In westerse media geldt het vooral als een gebied van achterstand en stagnatie, in verschillende opzichten. Er is sprake van een hoge graad van analfabetisme en een lage levensverwachting. Het gemiddelde inkomensniveau ligt laag; alleen de toplaag profiteert van de enorme oliereserves. Behalve sociale stagnatie is er ook stagnatie in politiek opzicht: in het Midden-Oosten is sprake van autoritaire regimes en wanbestuur, wat alleen maar zorgt voor groepen woedende, werkloze jongeren die een gemakkelijke prooi voor extremisme vormen.²

Sociologen en Midden-Oostenkenners verklaren de louter negatieve beeldvorming uit de these van het zogeheten *Middle Eastern exceptionalism*, 'het idee dat de hele wereld verandert, behalve het islamitische Midden-Oosten'.³ Het gebied zou deze uitzonderingspositie innemen vanwege

de invloed van de islam. Omdat de islam bijna niet verandert, veranderen de samenlevingen in het Midden-Oosten ook nauwelijks; ze worden geregeerd door continuïteit in plaats van verandering. Ziedaar de stagnerende economie, het zwakke middenveld, het wanbestuur, de autoritaire regimes, de terreur, aldus sceptici.

Nog steeds speelt deze opvatting een rol in het publieke en intellectuele debat.⁴ Toch schiet de these van de uitzonderingspositie van het Midden-Oosten om ten minste drie redenen tekort. In de eerste plaats wordt te weinig rekening gehouden met de diversiteit van het gebied. Hét Midden-Oos-

Oneliners als ‘het Midden-Oosten is een achterstandsgebied’ miskennen de kracht van landen in de Arabische wereld

ten bestaat niet, om zo te zeggen. Daarnaast is er door het ‘uitzonderingsperspectief’ te weinig oog voor de dynamiek, veranderingen, discussies en tegenspraak in de islam en in het Midden-Oosten. In de derde plaats bestaat simpelweg het gevaar dat de discussie over ‘het Midden-Oosten’ wordt beheerst door beeldvorming en ideologie,

en dat de nuance en feiten ondersneeuwen, zoals in de discussies over het Israëliisch-Palestijnse conflict dikwijls blijkt.

Christendemocraten geloven in de dynamiek en pluriformiteit van samenlevingen. Al te simpele oneliners en slogans als ‘het Midden-Oosten is een achterstandsgebied en een broeinest van criminaliteit’ miskennen de kracht van landen in de Arabische wereld. Niet alleen landen in het Midden-Oosten kennen die dynamiek en pluriformiteit, ook in religieuze gemeenschappen wordt er voortdurend gediscussieerd, bijvoorbeeld over de betekenis van de islam voor de maatschappij en de rechtsstaat.

DIVERSITEIT

Het eerste bezwaar tegen ‘het idee dat de hele wereld verandert, behalve het Midden-Oosten’ is de veronderstelde eenheid van het gebied. De vraag is natuurlijk: wat is het Midden-Oosten? Het is een relatief jong begrip. Pas na het uiteenvallen van het Ottomaanse rijk, in 1918, werd het een populaire term. Tot die tijd was het ‘Nabije Oosten’ een gangbaar begrip. Met het Nabije Oosten werden de ‘ons meest nabijgelegen oostelijke landen, namelijk vanaf de oostgrens van Griekenland tot aan de westgrens van Iran’ bedoeld, zoals Verschuieren het in zijn woordenboek uit 1996 tamelijk algemeen verwoordde.

Nog steeds is het Midden-Oosten een vaag omljnd begrip. In de klas-

sieke benadering behoren tot het Midden-Oosten in elk geval de landen Bahrein, Egypte, Irak, Iran, Israël, de Palestijnse gebieden, Jemen, Jordanië, Koeweit, Libanon, Oman, Qatar, Saoedi-Arabië, Syrië en de Verenigde Arabische Emiraten. En meestal wordt ook Turkije tot het Midden-Oosten gerekend. Dit is vooral een geografische benadering van het Midden-Oosten; het zijn die landen die liggen tussen Oost-Griekenland en West-Iran.⁵

In het Midden-Oosten zelf wordt vaak gesproken over ‘de Arabische wereld’. Deze term heeft vooral een culturele en politieke connotatie. De Arabische wereld is geografisch gezien veel groter dan het Midden-Oosten; behalve het Midden-Oosten omvat ze landen in Noord-Afrika, zoals Marokko en Algerije.⁶ Het gaat om die landen waar overwegend Arabisch wordt gesproken en waartussen de Arabische Liga, de organisatie van Arabische landen, een zekere politieke, sociale en economische eenheid tot stand probeert te brengen.

De vaag omliggende grenzen en verschillende connotaties geven op zichzelf al iets weer van de diversiteit van het Midden-Oosten. Midden-Oostenkenner Ruud Hoff spreekt van ‘een mozaïek van grote en kleine minderheidsgroeperingen, etnische en religieuze gemeenschappen en stamverbanden’.⁷ Dat sluit aan bij het, in de moderne wetenschap, bijna algemeen aanvaarde besef dat culturen zozeer samengesteld en heterogeen zijn en dat culturen zozeer met elkaar verbonden zijn dat elke eenduidigheid in de beschrijving ervan al snel tekortschiet.

In het publieke debat geldt met name de islam als de maizena of het bindmiddel van het Midden-Oosten. Termen als ‘de islamitische wereld’ en ‘de islamitische geschiedenis’ bevestigen het idee dat veel mensen hebben, namelijk dat de islam de gedeelde essentie van al deze landen in het Midden-Oosten vormt. De islam is in dat geval niet alleen een godsdienst, maar ook een cultuur en beschaving. De islam zou alle culturele, sociale en politieke processen in deze landen bepalen en beheersen.⁸

Natuurlijk kunnen regio’s, geschiedenissen en samenlevingen als islamitisch worden bestempeld. Maar de vraag is dan welke gezamenlijkheid er wordt verondersteld. De moderne geschiedenis van Iran heeft een compleet andere politieke en sociale structuur opgeleverd in vergelijking met Egypte of Saoedi-Arabië. En zelfs binnen een islamitische samenleving bestaan er meningsverschillen over de interpretatie van de Koran.⁹ In Saoedi-Arabië, de zelfbenoemde vaandeldrager van de islam en in westerse ogen vaak een islamitisch monolithisch bolwerk, sprak het hoofd van de religieuze politie in Mekka zich recentelijk uit tegen de strikte seksesegregatie, omdat die geen basis in de islamitische bronnen zou hebben. Het riep verzet op vanuit het religieuze establishment, maar de man behield wel zijn baan.

Sami Zubaida, emeritus hoogleraar politieke wetenschappen en sociologie van het Midden-Oosten in Londen, maakte, om de vraag naar de gemene deler van de islamitische samenleving te kunnen beantwoorden, een vergelijking met het Europese christendom. De christelijke Europese cultuur deelt een begrippenkader dat verwijst naar instituties, leerstellingen en mensen: de kerk, het priesterschap, de leer van de triniteit of vragen rond verlossing, genade. Deze begrippen beperken zich niet tot het reli-

gieuze domein, ze hebben invloed op de privésfeer, op de wetgeving, op de heersende publieke moraal. Maar historici zullen er altijd op wijzen dat entiteiten zoals de kerk of het priesterschap op verschillende momenten en plaatsen zeer verschillende vormen aannemen. In

Het is problematisch om een eenheid of onveranderlijke essentie in de islam aan te wijzen

de islam is er een vergelijkbaar begrippenkader, zo merkt Zubaida op: de moskee, de Koran en de Hadith (islamitische overleveringen over het doen en laten van de profeet Mohammed), de sharia (religieuze wet), de oelama's (islamitische geleerden). Ook deze hebben door de tijd heen en in verschillende plaatsen uiteenlopende betekenissen gehad en verschijningsvormen aangenomen. Het is dan ook problematisch om een coherente eenheid of onveranderlijke essentie in de islam of islamitische samenlevingen aan te wijzen, aldus Zubaida.¹⁰

DYNAMIEK

Een tweede bezwaar tegen de these van *Middle Eastern exceptionalism* is de veronachtzaming van de interne dynamiek en veranderingen in landen in het Midden-Oosten. De redenering is vaak: de islam verandert nauwelijks, en daarom stagneren de samenlevingen in het Midden-Oosten, in politiek, sociaal en economisch opzicht.

Nee, al te opwekkend zijn de onderzoeksrapporten over de ontwikkelingen in het Midden-Oosten niet. In 2002 publiceerde het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) zijn eerste *Arab Human Development Report*, een lijvige studie van voornamelijk Arabische onderzoekers over de politieke en economische situatie in het Midden-Oosten. Drie grote tekorten werden vastgesteld: het gebrek aan vrijheid, de zwakke positie van vrouwen en een grote kennisachterstand. De onderzoekers noemden treffende voorbeelden. Zo stond de totale productie van vertalingen in de Arabische wereld vanaf de negende eeuw gelijk aan het aantal vertalingen dat jaarlijks in een land als Spanje wordt vervaardigd. En het gezamenlijke

bruto nationaal product (bnp) van de Arabische landen was lager dan het bnp van Spanje.

Vorig jaar kwam het UNDP opnieuw met een *Arab Human Development Report*. Het treurige nieuws: de situatie lijkt er in die zeven jaar niet veel beter op te zijn geworden. De onderzoekers concludeerden dat te veel Arabische burgers een groot gevoel van menselijke onveiligheid hebben. Dat had verschillende oorzaken. Een eerste factor was de combinatie van toenemende verwoestijning, waterschaarste en een bevolkingsexplosie. Daarnaast was er sprake van een hoge werkloosheid. En een derde oorzaak lag in de aanwezigheid van autocratische en niet-representatieve Arabische regimes ‘die vaak een bedreiging voor de veiligheid van de mens vormen, in plaats van hun voornaamste bescherming’.

De UNDP-rapporten schetsen een bijna tragisch beeld. En toch, zo schreef columnist en Midden-Oostenkenner Thomas L. Friedman vorig jaar in *The New York Times*, mogen ze niet tot moedeloosheid leiden. Het UNDP-rapport uit 2009 ‘zou mij een hopeloos gevoel hebben gegeven als ik niet in Ramallah, de zetel van de Palestijnse regering, was geweest’, liet Friedman weten. ‘En daar, echt waar, heb ik goede dingen aangetroffen.’ Hij wees op het werk van de premier van de Palestijnse Autoriteit, Salam Fayyad.¹¹ De hele bestuurlijke aanpak van Fayyad is gebaseerd op de strategie: hoe meer de Palestijnse staat is gebaseerd op transparante, betrouwbare en verantwoordelijke overheidsdiensten en instituties – financiën, politie, sociale zekerheid –, des te sneller zullen de Palestijnen hun recht op onafhankelijkheid zeker stellen. Daarbij moet volgens Fayyad de legitimiteit van de Arabische leider niet zijn gebaseerd op slogans, verwerping van onderhandelingen, persoonlijkheidscultus of veiligheidsdiensten, maar simpelweg op het leveren van transparante overheidsdiensten.

Friedman omschrijft deze aanpak, dit ‘fayyadisme’, als een grote uitdaging aan het ‘arafatisme’, dat zich voor alles concentreert op Palestijnse rechten en zich pas in laatste instantie bekommert om de kwaliteit van de staatsinstellingen en instituties. ‘Groene scheuten op de Westelijke Jordaanoever’, noemt Friedman het. ‘Het is iets heel nieuws wat hier gebeurt. En gezien de centrale plek van de Palestijnse zaak in de Arabische ogen kan fayyadisme, als het echt werkt, misschien een trend zetten in dit deel van de wereld. Eentje die de Arabische menselijke veiligheid ook het meest zou verbeteren – goede en verantwoordelijke overheid.’¹²

Natuurlijk, de economische, politieke en sociale ontwikkelingen in het Midden-Oosten zijn lang niet altijd hoopgevend. De Pools-Duitse socioloog Gunnar Heinsohn wijst op het gevaar van de *youth bulge* en de hoge werkloosheid in Gaza. Volgens hem staat veel jonge mannen uit de Gazastrook slechts een toekomst van geweld te wachten. En Lucia van Geuns,

hoofd van het Clingendael International Energy Programme, merkt op dat de olieproducerende landen in het Midden-Oosten, door onzekerheid over de overgang naar duurzame energie, te weinig investeringen doen om ook in de toekomst aan de energievraag tegemoet te kunnen komen.¹³

Maar binnen bepaalde landen blijken er wel degelijk hoopgevende ontwikkelingen te zijn. In Saoedi-Arabië heeft de koning de laatste jaren verschillende hervormingsmaatregelen genomen, zoals de opening van een universiteit voor mannen en vrouwen. In Iran ontstaat een kritische massa burgers, postislamisten, die hun geloof willen verenigen met democratische waarden. Ja, het is het land van de haatdragende taal van de islamistische Ahmadinejad tegenover het Westen en een dubieuze nucleaire politiek. Maar het is ook het land waar de jeugd in de ban is van merkkleding, internet en tv, waar de deelname van vrouwen aan het hoger onderwijs en het publieke leven de laatste decennia aanzienlijk gestegen is, waar het analfabetisme sterk is teruggedrongen.¹⁴

IDEOLOGIE

Journalisten kunnen over dezelfde situatie heel verschillende verhalen vertellen. Kranten en televisiezenders kunnen er daar maar één brengen, en vaak is dat het verhaal dat het al bestaande beeld bevestigt. Joris Luyendijk illustreert dat in zijn boek *Het zijn net mensen. Beelden uit het Midden-Oosten* met het verschil in verslaggeving tussen CNN en Al Jazeera bij het neerhalen van het beeld van Saddam Hoessein op het Fardoesplein in Bagdad. CNN liet juichende Irakezen zien die in de camera ‘Thank you, mister Bush’ schreeuwden. De presentator sprak van een ‘een historisch moment’: de oorlog was ten einde, Saddam verdwenen en Bagdad vierde de bevrijding. Al Jazeera legde op dat moment een heel ander accent. Die liet op hetzelfde plein Amerikaanse soldaten een Amerikaanse vlag triomfantelijk over het beeld van Saddam gooien. Vervolgens liet de Arabische zender dezelfde juichende Irakezen van CNN zien, maar dan alleen van veraf gefilmd, zodat duidelijk werd hoe weinig Irakezen eigenlijk juichten en dat de meeste Irakezen van een afstandje toekeken. Al Jazeera zag het neerhalen van het standbeeld van Saddam als het begin van een bezetting.¹⁵

Dezelfde situatie op een totaal verschillende manier weergegeven. Zo kunnen – los van de vraag welke zender de meest adequate televisiebeelden uitzond – beeld en werkelijkheid al snel uit elkaar lopen.

In de discussie over de vooruitgang of de achterstand in het Midden-Oosten ten opzichte van het Westen speelt vaak dezelfde discrepantie tussen beeld en werkelijkheid rol. Dat is een derde bezwaar tegen de te algemene stelling dat ‘de hele wereld verandert, behalve het Midden-Oosten’:

de dominantie van het vervormde of gemanipuleerde nieuws. Dat geldt voor nieuwsmedia in de Arabische wereld, het geldt ook voor westerse

*De beeldvorming in het Westen
over de Arabische wereld dient
soms een ideologisch doel*

media.¹⁶ Over het Midden-Oosten vertellen we vaak het verhaal dat het bestaande beeld alleen maar bevestigt.

Ideologie speelt in dat geval een belangrijke rol. Robbert Woltering, onderzoeker aan de Universiteit van

Amsterdam, wijst erop dat de beeldvorming in de Arabische wereld over het Westen niet zozeer een informatief doel, maar vaak een propagandistisch, ideologisch doel dient. Maar hij wijst er ook op dat die beeldvorming een zekere parallellie vertoont met de beeldvorming in het Westen over het Midden-Oosten. Zoals er in het Midden-Oosten een stereotyperend discours bestaat dat het Westen consequent typeert als 'het fotonegatief van een sublieme islam', zo bestaat er in Europa een stereotyperend discours over de islam en het Midden-Oosten, dat lijnrecht tegenover een ideaal-Westen wordt geplaatst.

In de extreemste uitingen van dit denken wordt gewaarschuwd tegen een teloorgang van de eigen identiteit. Zo verbinden politici en wetenschappers, onder wie Fortuyn, Wilders en Hans Jansen, de angst voor de islam met de constatering dat 'het Westen' bezig is met een grote uitverkoop van de eigen beschaving. In dat geval is het zuivere zelfbeeld dat zij zich wensen in de werkelijkheid niet aanwijsbaar, dat zelfbeeld toont zich slechts in 'het negatief van de gestereotypeerde vijand'.¹⁷ En in het slechtst denkbare geval wordt het Midden-Oosten, of de islam, louter opgevoerd als bewijs voor de superioriteit van het eigen culturele gelijk.

Dat die beeldvorming over het Midden-Oosten soms een ideologisch doel dient, betekent ook dat die beeldvorming verandert, al naargelang de ideologie verandert. Dat blijkt wel bij de discussie over de meest in het oog springende brandhaard van het Midden-Oosten: de kwestie Israël-Palestina.

ISRAËL-PALESTINA

Op het bureau van voormalig PvdA-leider Joop den Uyl, thuis in Amsterdam-Buitenveldert, stonden drie portretjes: van zijn vrouw, van zijn jongste dochter en van Golda Meir, de vrouw die tussen 1969 en 1974 de minister-president van Israël was. Op een bijeenkomst van de Socialistische Internationale in december 1973 vloog Meir Den Uyl om de hals uit dankbaarheid voor de Nederlandse steun tijdens de Jom Kippoeroorlog.

‘Israël heeft geen vrienden, behalve Holland’, zo had ze zich al eens laten ontvallen.

Het zegt iets over de band tussen Nederland en Israël in die jaren. Nederland stond tijdens de Zesdaagse Oorlog in 1967 en de Jom Kippoeroorlog in 1973 pal en massaal achter Israël. Tienduizenden jongeren trokken na hun middelbareschoolperiode naar ‘het land van melk en honing’ om een paar maanden in een kibboets te werken. Auto’s werden beplakt met de sticker ‘Wij staan achter Israël’.

Voor veel Nederlandse protestanten was Israël een vanzelfsprekendheid. De warme belangstelling voor het land van de Bijbel en bewondering voor de zionistische staat en zijn militaire prestaties gingen hand in hand. Maar ook voor socialisten en sociaaldemocraten gold Israël als een belofte. Het land was met zijn collectieve landbouw, collectief grondbezit en de sterke vakbondsorganisatie een positieve tegenhanger van de communistische dictaturen in Oost-Europa.

Vanaf de jaren zeventig veranderde de Nederlandse houding ten opzicht van Israël geleidelijk. Tot die tijd stond Nederland bijna ‘blindelings’ achter Israël, daarna werd het motto meer: ‘niet blind, wel vierkant’ achter Israël. Eind 1973 introduceerde de regering, gemotiveerd door de behoefte aan een ongestoorde olietoevoer, de term ‘evenwichtige politiek’. Het was een poging om voortaan met de belangen van alle partijen rekening te houden, met zowel die van Israël als die van de Palestijnen. Nederland voegde zich daarmee meer naar het beleid van de andere leden van de Europese Gemeenschap.¹⁸

Een belangrijk omslagmoment was de Israëlische invasie van Libanon in 1982. De bloedbaden in de Palestijnse vluchtelingenkampen Sabra en Shatila door anti-Palestijnse Libanezen, onder het toezicht van de latere Israëlische premier Sharon, domineerden wekenlang het nieuws. De steun voor Israël kalfde verder af door de Eerste Intifada, van 1987 tot 1993. De toenmalig premier Rabin beloofde ‘de botten te breken’ van de Palestijnse jongeren die zich, stenengooiend, tegen de Israëlische bezetting verzetten. En precies die beelden van bottenbrekende soldaten werden op de Nederlandse televisie uitgezonden. In 2003 bleek uit een opiniepeiling dat 74 procent van de Nederlanders Israël als grootste bedreiging voor de wereldvrede zag, een veel hoger percentage dan in andere Europese landen.

Weliswaar is de steun in Nederland voor Israël de laatste jaren verminderd, toch kan Israël nog steeds rekenen op politieke steun. Als het om Israël gaat, spreekt het Nederlandse kabinet van ‘goede vrienden’ en ‘warme relaties’. Nederland wijkt soms af van de koers van veel andere Europese landen, die vaker pleiten voor een hardere lijn tegen Israël, zoals na de Gaza-oorlog, ruim een jaar geleden.

LEVEN EN LATEN LEVEN

Onder christendemocraten wordt niet gelijklopend gedacht over de opstelling van Israël in het conflict met de Palestijnen. De discussie over het conflict verloopt meestal langs twee lijnen. Er zijn er die hameren op de veiligheid van de staat Israël; anderen benadrukken het internationaal recht en de schendingen van Palestijnse mensenrechten.

Over de uitkomst van het conflict bestaat niet zozeer een verschil van mening. CDA'ers hebben elkaar altijd gevonden in de tweestatenoplossing, met de grenzen van voor de Zesdaagse Oorlog in 1967. Zoals het in het jongste verkiezingsprogramma, *Slagvaardig en samen*, heet: het uitgangspunt is 'een Israëlische staat met veilige grenzen en genormaliseerde betrekkingen met andere landen in de regio en een onafhankelijke, levensvatbare, democratische Palestijnse staat'. Dat is in lijn met de vorige CDA-programma's. In *Niet bij brood alleen*, het program voor de jaren 1977 tot 1981, stond al: 'Een oplossing van het Midden-Oostenconflict vereist dat Israël en zijn Arabische buurlanden kunnen bestaan binnen veilige en erkende grenzen,

*Het Israëlisch-Palestijnse
conflict is geen
godsdienstoorlog, maar een
geschil over onroerend goed*

dat territoriale bezettingen worden beëindigd en dat de positie der Palestijnen in staatkundige vorm wordt geregeld.'

De discussie binnen het CDA lijkt zich toe te spitsen op de vraag hoe die vrede kan worden bereikt.¹⁹ Het nederzettingenbeleid van Israël is

een historische vergissing, zo vindt de overgrote meerderheid. Dat sowieso niet. Maar hoe dan wel? Moeten er sancties aan Israël worden opgelegd als het zich niet houdt aan afspraken? Wat te doen met Jeruzalem? Welke terugkeermogelijkheden moeten er zijn voor Palestijnse vluchtelingen?

In dat debat blijft het van belang te zoeken naar gemeenschappelijke gronden en, vooral, naar een werkbare situatie. Hoe? Amos Oz, de Israëlische romanschrijver, pleit voor nuchterheid en het ontideologiseren. Volgens hem moet het conflict simpelweg worden beschouwd als een 'territoriaal conflict over de pijnlijke kwestie van wie het land is'. Het is 'geen godsdienstoorlog, geen oorlog tussen culturen, geen verschil in traditie, maar heel eenvoudig een geschil over onroerend goed, over de vraag van wie het huis is', aldus Oz.

Nee, daarmee is het conflict nog niet opgelost, nog los van de vraag of Nederland of het Nederlandse CDA een rol van betekenis kan spelen. Maar het is wel een eerste stap in de richting van een werkbare situatie. Want dat is namelijk de meest wezenlijke vraag: hoe kunnen we leven met onbesliste

situaties, met een onopgelost conflict, met verschil, met het anders zijn van andere mensen?

Oz had een wijze grootmoeder. Ze vertelde de kleine Amos eens in eenvoudige bewoordingen het verschil tussen joden en christenen. ‘Weet je’, zei ze, ‘christenen geloven dat de Messias op aarde is geweest en dat hij op een dag terug zal komen. De joden zeggen dat de Messias nog moet komen. Daardoor zitten we met al die woede, al die vervolging, al dat bloedvergieten, al die haat... Waarom?’ Oz’ grootmoeder vervolgde: ‘Waarom wacht iedereen niet gewoon af wat er gebeurt? Als de Messias komt en zegt: “Hallo allemaal, leuk jullie weer te zien”, dan zullen de joden hun ongelijk moeten toegeven, maar als de Messias komt en zegt: “Hoe maakt u het, leuk u te ontmoeten”, dan moet de hele christelijke wereld zich bij de joden verontschuldigen.’ En in de tussentijd, zo besloot de grootmoeder, ‘is het een kwestie van leven en laten leven’.²⁰

Leven en laten leven. Nee, dat ontslaat ons niet van de plicht om te blijven zoeken naar oplossingen, hoe complex ook. De Europese Unie en Nederland mogen het conflict niet op zijn beloop laten. Nooit. Maar ‘leven en laten leven’, het zou als adagium voor de betrokkenen bij het Israëlisch-Palestijnse conflict al heel wat zijn.

KANSEN

‘De relatie tussen de islam en het Westen omvat eeuwen van vreedzaam samenleven en samenwerken, maar ook conflicten en godsdienstoorlogen’, merkte Obama vorig jaar, in zijn speech aan de universiteit van Caïro, op. ‘De cyclus van achterdocht en tweedracht moet stoppen.’ Door de onderlinge betrekkingen alleen maar te definiëren in termen van verschil zullen de haat en het conflict alleen maar worden aangewakkerd, aldus Obama.

Het beeld dat ‘de hele wereld verandert, behalve het islamitische Midden-Oosten’ is inderdaad te eenzijdig, te negatief, en een miskennis van de diversiteit en dynamiek van landen in het Midden-Oosten. Er zijn voldoende kansen voor goede betrekkingen tussen de Arabische wereld en de westerse wereld. Maar dan moet niet het verschil het uitgangspunt zijn, maar de waardevolle initiatieven in het Midden-Oosten: de ‘groene scheuten op de Westelijke Jordanoever’, de strijd van de premier van de Palestijnse Autoriteit, Fayyad, voor een betrouwbaar en verantwoordelijk bestuur, de opkomst van een kritische massa burgers in Iran, de discussies in islamitische gemeenschappen over de vraag welke betekenis de islam voor de rechtsstaat heeft. Alleen dan is er perspectief op een duurzame vrede en goede betrekkingen tussen het Westen het Midden-Oosten.

Noten

- 1 Gabor Steingart, 'Obama's unfinished speech in Cairo', *Spiegel Online international*, 6 april 2009. <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,628547,00.html>. Geraadpleegd op 18 juni 2010.
- 2 Zie Gunnar Heinsohn, *Söhne und Weltmacht. Terror im Aufstieg und Fall der Nationen*. Zürich: Orell Füssli Verlag, 2003. Nederlandse vertaling: *Zonen grijpen de wereldmacht. Terrorisme demografisch verklaard*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam, 2008.
- 3 Asef Bayat, *Life as politics. How ordinary people change the Middle East*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010, pp. 1-5.
- 4 Zie het interview met Asef Bayat en de artikelen van Robbert Woltering en Peyman Jafari in dit nummer. De Amerikaanse politicoloog Samuel Huntington heeft het idee van de uitzonderingspositie in zekere zin nog het duidelijkst uitgewerkt in zijn artikel over de theorie van de 'botsing der beschavingen'. Daarin ging hij nadrukkelijk uit van het idee dat elke cultuur en beschaving een unieke essentie en identiteit heeft die de geschiedenis van die cultuur bepaalt. Zie Samuel Huntington, 'The clash of civilizations', *Foreign Affairs* 71 (1993), nr. 3, pp. 22-49.
- 5 Sommige wetenschappers spreken inmiddels liever zelfs van de 'Greater Middle East', een term afkomstig van de voormalige Amerikaanse regering-Bush. Dit grotere Midden-Oosten omvat ook landen als Iran, Afghanistan, Pakistan, en de voormalige Sovjetstaten in de Kaukasus en Centraal-Azië. Het ging om die landen waar Bush een proces van democratisering op gang wilde brengen. Zie Mehdi Parvizi Amineh (red.), *The greater Middle East in global politics. Social science perspectives on the changing geography of the world politics*. Leiden: Brill, 2007.
- 6 Met de term 'de Arabische wereld' worden doorgaans de volgende 22 landen aangeduid: Algerije, Bahrein, Egypte, Djibouti, Irak, Jemen, Jordanië, Koeweit, Libanon, Libië, Marokko, Mauritanië, Oman, de Palestijnse gebieden, Qatar, Saoedi-Arabië, Soedan, Somalië, Syrië, Tunesië en de Verenigde Arabische Emiraten.
- 7 Zie het artikel van Ruud Hoff in dit nummer.
- 8 Sami Zubaida, 'Muslim societies. Unity or diversity?', *ISIM Newsletter* 1 (1998), nr. 1 (inaugureel nummer), p. 1.
- 9 Zie het interview met Asef Bayat en de artikelen van Peyman Jafari en Joas Wagemakers in dit nummer.
- 10 Zubaida 1998.
- 11 Salam Fayyad, voormalig IMF-econoom, is sinds medio 2007 premier van de Palestijnse Autoriteit. Eerder al hadden zowel Fatah als Hamas hem het premierschap aangeboden, maar hij stelde daarbij de voor Hamas onaanvaardbare eis dat deze de staat Israël zou erkennen, waardoor het Palestijnse premierschap op dat moment aan hem voorbijging.
- 12 Thomas L. Friedman, 'Green shoots in Palestine', *The New York Times*, 5 augustus 2009. <http://www.nytimes.com/2009/08/05/opinion/05friedman.html>. Geraadpleegd op 18 juni 2010.
- 13 Zie de artikelen van Gunnar Heinsohn en Lucia van Geuns in dit nummer.
- 14 Zie de artikelen van Peyman Jafari en Joas Wagemakers in dit nummer.
- 15 Joris Luyendijk, *Het zijn net mensen. Beelden uit het Midden-Oosten*. Amsterdam: Podium, 2006, pp. 13 en 16.
- 16 Zie het artikel van Joris Luyendijk in dit nummer.
- 17 Zie het artikel van Robbert Woltering in dit nummer.
- 18 Jan Dirk Snel, 'Sympathie voor een jonge staat. Nederland en de band met Israël', *Historisch Nieuwsblad* 17 (2008), nr. 5, pp. 46-51.
- 19 Zie de artikelen van Maxime Verhagen en Hans van den Broek in dit nummer. Welbeschouwd gaat het om een accentverschil tussen Verhagen en Van den Broek. Over de oplossingen zijn ze het eens. Het verschil schuilt in de vraag of er sancties aan Israël moeten worden opgelegd. Ja, zegt Van den Broek. 'Het

beleid van Israël druist in tegen het internationaal recht en staat vrede in de weg.' Nee, vindt Verhagen: 'Een intensivering van de relatie tussen Israël en de

Europese Unie geeft veel betere mogelijkheden het gesprek aan te gaan.'

20 Zie het essay van Amos Oz in dit nummer.